

Celostátní studentská vědecká konference Historie

Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze jako hlavní nástroj
nacistů k vyhnání Židů z Protektorátu Čechy a Morava

Bc. Luboš Felgr

Univerzita: Univerzita Karlova
Fakulta: Pedagogická fakulta
Katedra: Katedra dějin a didaktiky dějepisu
Vedoucí práce: PhDr. Petr Koura, Ph.D.

2020

Zpracováním této práce na téma Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze jako hlavní nástroj nacistů k vyhnání Židů z Protektorátu Čechy a Morava potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury.

V Praze 20. 2. 2020

Podpis: .....

Obsah

1	Úvod.....	4
2	Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze	7
2.1	Vznik.....	7
2.2	Organizace a struktura	9
2.2.1	Dienstführung	10
2.2.2	Dienstleitung	16
2.2.3	Verwaltung	17
2.2.4	Dokumenten-Annahme, Dokumenten-Ausgabe.....	18
2.2.4.1	Dokumenten-Annahme.....	18
2.2.4.2	Dokumenten-Ausgabe.....	22
2.2.5	Wohnungsabteilung	25
3	Závěr	26
4	Seznam použitých informačních zdrojů.....	28
5	Textová příloha.....	I

1 Úvod

Vznik Protektorátu Čechy a Morava znamenal pro židovské obyvatelstvo zásadní změnu. Ačkoliv určité antisemitské projevy či protizidovská nařízení existovaly již za období tzv. druhé republiky, o přímý postup proti těmto jedincům představovaný útlakem, pronásledováním a cílenou perzekucí však hovořit nemůžeme. To přichází právě až s německými vojsky v březnu roku 1939.

Proti protektorátním Židům se od počátku postupovalo tvrdě a nemilosrdně. Na základě četby odborné literatury a zkoumání příslušných pramenů lze vyznačit určité fáze židovského pronásledování, jež jsou charakteristické pro nacisty ovládané státy. Důležité je si však uvědomit, že systematizování celé perzekuce je poněkud zjednodušené a lze ho využít především pro snazší orientaci v celé problematice. Jako první fázi můžeme označit období útlaku vyznačujícího se omezováním osobních svobod a běžného života v podobě nařízení a zákazů. Vedle toho probíhala snaha nacistů vystěhovat všechny Židy z Německa a okupovaných oblastí. Třetí fáze byla již charakteristická zavíráním Židů do ghett a tedy naprostou izolací od ostatního obyvatelstva. Závěrečným krokem pak byla jejich fyzická likvidace především ve východní části Evropy.

Z popsaných fází tvoří právě období vystěhovávání či spíše vyhánění židovského obyvatelstva rámeček celé práce. Ta se konkrétně zaměří na německou instituci, která do roku 1941 poskytovala možnost legálního vystěhování do zahraničí.

Cílem práce je tedy bližší představení pražské Ústředny pro židovské vystěhovalectví (*Zentralstelle für jüdische Auswanderung*), konkrétně jejich hlavních členů, jednotlivých oddělení a celkové činnosti.

Pro dosažení výše zmíněných cílů budou v práci využity archivní dokumenty z Národního archivu v Praze a Archivu Židovského muzea v Praze. V prvním případě se bude jednat především o fond Okupačních vězeňských spisů. Pod signaturami, jež jsou uvedeny v seznamu užitých zdrojů, se nachází německy psané dokumenty, které popisují vznik, strukturu a organizaci Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze a také Vystěhovaleckého fondu. Ke zmíněným signaturám jsem dospěl po nalezení příspěvku Bohumila Černého ve sborníku Tereziánských studií a dokumentů s názvem *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, kde autor zmiňuje tyto signatury se stručnou charakteristikou. Právě z těchto dokumentů vychází má práce nejvíce. Další fond, který

obsahuje nějaké zmínky o Ústředně, je Úřad říšského protektora. V rámci složky *Různé záležitosti, týkající se židů, zvláště vystěhování, chudinská péče, pracovní nasazení, školství, matriční věci aj.* lze dohledat informace o založení organizace, jejích úkolech či vedení. Nicméně vzhledem ke stejným dokumentům, které se nacházejí pod signaturami fondu Okupačních vězeňských spisů, nebyl fond Úřadu říšského protektora v této práci použit.

Archiválie z Archivu Židovského muzea v Praze jsou dostupné na stránkách muzea v digitální podobě. V rámci Dokumentů perzekuce se můžeme setkat s písemnostmi, které dokládají pronásledování Židů za protektorátu. Obrovskou nevýhodou je špatná orientace v digitálních sbírkách, které lze dohledat na základě jména archiválie. Dochází tak k chaotické změti papírů, korespondence, ročních zpráv obce apod. Pokud se však badateli podaří dostat se přes moderně pojaté třídění archiválií, získá cenné písemnosti z období nacistické perzekuce. Co se týče Ústředny pro židovské vystěhovalectví, obsahuje archiv početné množství dokumentů, které nám však podávají pouze útržkovité informace o celé organizaci. Nacházejí se zde písemnosti vedené Ústřednou, vzájemná korespondence s Židovskou náboženskou obcí v Praze, různá povolení či vyřizování žádostí na přestěhování. V práci jsem nakonec využil dle mého názoru zajímavý přehled celého vystěhovaleckého postupu, který poukazuje i na účast obce na celém procesu.

Práce čerpá informace rovněž z odborné literatury, a to převážně německojazyčné. První zmíním knihu Gabriele Anderl s názvem *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*, která popisuje vídeňskou Ústřednu od počátků až po její zánik. Autorka neopomíná i vzájemné vztahy s místní židovskou obcí a jinými orgány či úřady. Rovněž zmiňuje některé hlavní osobnosti, které blíže rozebírá. Vychází převážně z knihy *Eichmann und seine Gehilfen* od Hanse Safriana, jehož dílo využiji také ve své práci. Safrian se zabývá muži, kteří ve stínu Adolfa Eichmanna postupovali po kariéřním žebříčku a zároveň měli určitý podíl na likvidaci židovského obyvatelstva. Jednalo se totiž o jeho blízké spolupracovníky, s nimiž utvářel nejen vlastní referát, ale také Ústředny ve Vídni a v Praze. Jednotlivé osobnosti je možné dohledat v knize *Personenlexikon zum Dritten Reich: Wer war was vor und nach 1945* od Ernsta Klee, kde se nacházejí stručné životopisy a jejich kariéřní postup včetně dosažených hodností.

Samotnou Ústřednou v Praze se zabývá Jaroslava Mílotová ve svém příspěvku *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze: Geneze a činnost do počátku roku 1940.*

Jak název napovídá, zabývá se autorka počátky této organizace, tedy jejím vznikem a vývojem do roku 1940. Podrobně jsou zde popsána jednotlivá jednání mezi protektorátní vládou a okupační mocí, která nakonec vedla ke zřízení a uznání pražské Ústředny. V rámci sborníku Tereziánské studie a dokumenty jsem také využil již zmíněný příspěvek Bohumila Černého, který vedle cenných informací o zdrojích a pramenech popisuje emigraci Židů před vznikem protektorátu, dále vystěhovalecký proces po vzniku Ústředny, statistické údaje o vystěhovaných Židech a také jejich cílové stanice.

Ústředna pro židovské vystěhovalectví je také jedním z hlavních témat knihy *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag: Gegnerforschung und Völkermord im Nationalsozialismus*. Z české literatury stojí ještě za zmínku *Zákonné bezprávi: Židé v Protektorátu Čechy a Morava* od Heleny Petrův nebo *Židé v protektorátu: hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: dokumenty* od Heleny Krejčové. V obou případech se zde objevují zmínky o Ústředně, jejím vzniku a funkci.

2 Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze

2.1 Vznik

Na utváření Ústředny se podílel především velitel Bezpečnostní policie v protektorátu dr. Walter Stahlecker, který vedl téměř veškerá jednání. Jak zmiňuje Jaroslava Milotová ve své knize, měl výsadní a výhodné postavení, které plynulo z jeho dosavadních zkušeností v řízení Ústředny ve Vídni. Měl jasnou představu o činnosti takovéto organizace, navíc disponoval četnými kontakty.¹ Jeho čelní postavení bylo mimo jiné odůvodňováno tím, že záležitosti židovské emigrace v Říši má na starosti taktéž velitel bezpečností policie.² Současně s ním se jednání účastnil taktéž Adolf Eichmann.³

Samotný předseda protektorátní vlády Alois Eliáš vyslovil souhlas k jejímu zřízení, pouze pověřil svého zástupce, který měl dojednat charakter organizace, tedy zda bude zřízena z nařízení protektora či protektorátní vlády. Je celkem lehké si domyslet, že druhý případ nebyl ze strany okupační správy přijat.⁴

Úřad říšského protektora nakonec 15. července 1939 vypracoval zřízení Ústředny a ještě téhož dne ho Konstantin von Neurath podepsal. Okupační moc však své vypracování protektorátní správě zamlčela.⁵

Z Neurathova nařízení vyplývá, že je nutné shrnout a sjednotit všechny otázky židovské migrace. K podpoření a urychlení vystěhování Židů z Čech a Moravy zřizuje pak Ústřednu pro židovské vystěhovalectví v Praze (*Zentralstelle für jüdische Auswanderung in Prag*). Úkoly jsou pak shrnuty v jednotlivých bodech. Prvním je vytváření možností k vycestování prostřednictvím vyjednávání s příslušnými organizacemi, které zajistí povolení k odcestování. Dále obstarání devíz, zřízení přeškolovacích a dozorčích institucí, spolupráce s cestovními kanceláři a lodními společnostmi, dohled nad jinými vystěhovaleckými a židovsko-politickými organizacemi, stálé navázání kontaktů se všemi německými služebnami a protektorátní vládou a nakonec jednotné a rychlé vytvoření všech nutných podkladů a potvrzení k vycestování.

---

¹ MILOTOVÁ, J., *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*, s. 11.

² Tamtéž.

³ Tamtéž, s. 12.

⁴ Tamtéž, s. 13.

⁵ Tamtéž.

Všechny úřady mají také povinnost žádosti o vystěhování okamžitě zasílat Ústředně. Stejně tak mají být na ni odkázáni všichni Židé, kteří žádají o vycestování z Protektorátu Čechy a Morava. Ústředna pak zajistí další kroky a postupy, jako například zajištění potřebných dokladů. Zároveň přebírá dohled nad konečným vycestováním.

V nařízení je také zmíněno, že veškeré body se vztahují pouze na město Praha a okolí. Postup v dalších částech Čech a Moravy zajistí Ústředna na základě vlastních pravomocí.

Celkovým vedením je pověřen velitel Bezpečnostní policie v Čechách a na Moravě Dr. Stahlecker, který je Neurathem oprávněn vyslat do Ústředny jak německé, tak protektorátní úředníky, kteří se podílejí na vystěhovalectví.⁶

Jak jsem již výše zmínil, nařízení bylo protektorátní správě zamlčeno. Až o pět dní později, 20. července, dorazilo psaní na předsednictvo ministerské rady.⁷ Walter Stahlecker na 19. července svolal poradu zástupců okupační a protektorátní moci k projednání nové organizace na vystěhování.⁸ Dle popisu jednání v knize Jaroslavy Milotové převzal hlavní iniciativu Stahlecker, který poukázal na nezbytnost založení takové organizace na území Protektorátu. Dále zmínil, že instituce bude soustřeďovat veškeré vystěhovalecké záležitosti a bude zcela pod kontrolou a vedením Němců.⁹ Společně s Eichmannem pak požadovali využití protektorátních úředníků zaměstnaných v oblasti vystěhování, kteří by na jedné straně byli stále zaměstnáni ve svém rezortu, na straně druhé by vykonávali v nově zřízené Ústředně podobné úkony jako doposud, tedy například vydávání cestovních pasů. Přímo v Ústředně měli pracovat také tři zástupci židovské obce.¹⁰

Pro zahájení činnosti bylo nutné také vyhledat místo působení Ústředny. Nakonec byla již od 19. července využívána vila v Praze-Střešovicích v Dělostřelecké ulici 11.¹¹ Budova s pozoruhodnou historií je dodnes k vidění, nicméně je v žalostném stavu.

Nakonec 24. července 1939 zaslal Walter Stahlecker do Berlína zprávu, že po jednání s různými stranami vznikla v Praze Ústředna pro židovské vystěhovalectví.¹² Čtyři vysocí úředníci pak byli na popud Stahleckera vysláni do Vídně, kde ve dnech 26. a 27. července měli zjistit, jak se taková instituce řídí a jak funguje. Delegaci byly

---

⁶ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-4, kart. 283.

⁷ MILOTOVÁ, J., *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*, s. 14.

⁸ Tamtéž.

⁹ Tamtéž, s. 15.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž, s. 16.

¹² Tamtéž, s. 10.

předloženy statistické údaje a provozní informace.¹³ Denně tak Ústřednu údajně navštívilo na 600 osob, jejichž žádost se vyřizovala mezi deseti až čtyřiceti dny. Úředníkům byl pak popsán celý proces vystěhování, od vlastní podání žádosti až po konečné odcestování. Eichmann mimo jiné poukázal na důležitost odjezdu a s tím související donucovací prostředky, které hodlal využít i v Praze. V případě, že žadatel z různých důvodů nemohl odjet a nepodložil pro to adekvátní důvody a omluvu, mohl být následně přepraven do koncentračního tábora.¹⁴

V rámci vzniku Ústředny zde ještě stojí za zmínku Neurathovo nařízení O péči o Židy a židovské organizace z 5. března 1940, kdy se její postavení poměrně změnilo.¹⁵ Pokud bychom měli shrnout nejdůležitější body výše zmíněného nařízení, jednalo by se především o výsadní postavení Židovské náboženské obce v Praze nad všemi ostatními židovskými komunitami a dále dozor Ústředny nad obcí v Praze. Ústředna také na základě nařízení vyzvala veškeré nevěřící Židy a židovské konvertity v protektorátu k povinnému přihlášení se k příslušné obci v zemi.¹⁶

Činnost Ústředny byla zahájena 31. července téhož roku jejího založení. Již od počátku zde docházelo ke spolupráci mezi úředníky tajné státní policie s pražským policejním ředitelstvím, finanční správou a Ústavem pro péči o uprchlíky.¹⁷

Adolf Eichmann později líčil založení pražské Ústředny ve srovnání s Vídní. Zmínil, že Ústředna byla výrazně menší než ta vídeňská, nicméně fungovala na základě zcela stejného systému. Jednoduše došlo ke zkopírování již existující organizace a následně k přenesení do Prahy, kde vše probíhalo v poklidu.¹⁸ Sám Eichmann byl na své Ústředny náležitě hrdý. Celý systém si dokonce představoval jako běžící pás, na jehož začátku se nacházel první dokument s dalšími papíry a na samém konci pak cestovní pas.¹⁹

2.2 Organizace a struktura

Z krátkého záznamu z 5. března 1941 se kromě zopakovaného vzniku, úkolech Ústředny a Neurathova nařízení z 5. března předešlého roku dozvídáme také o výstavbě

---

¹³ MILOTOVÁ, J., *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*, s. 18–19.

¹⁴ Tamtéž, s. 19.

¹⁵ Tamtéž, s. 23.

¹⁶ PETRŮV, H., *Zákonné bezpráví*, s. 162.

¹⁷ POTTHAST, J. B., *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag*, s. 68.

¹⁸ Tamtéž, s. 69.

¹⁹ Tamtéž, s. 70.

organizace. Jsou zde vyjmenována hlavní oddělení, která zajišťovala fungování a chod Ústředny pro židovské vystěhovalce v Praze.

Pokud se nyní omezíme na pouhé vyjmenování zmíněných oddělení a půjdeme od nejvyšších orgánů instituce k nejnižším, začneme nejprve se samotným vedením (*Dienstführung, Dienstleitung*). Poté následuje správa (*Verwaltung*), právní oddělení (*Rechtsabteilung*), příjem a výdej dokumentů (*Dokumenten-Annahme, Dokumenten-Ausgabe*), bytové oddělení (*Wohnungsabteilung*) a nakonec stráž SS (*SS-Wache*).²⁰

Nyní se zaměřím na jednotlivá oddělení, na jejich popis a funkci, kterou měly během činnosti a chodu celé Ústředny. Uvádím především německá označení výše řečených oddělení, jelikož jsou přesnější a výstižnější než jejich český překlad.

2.2.1 Dienstführung

Z fondu Okupační vězeňské spisy z Národního archivu v Praze se nám dochovaly některé archiválie, které nám alespoň částečně pomohou zrekonstruovat podobu a náplň práce tohoto oddělení. Jak píše autor Bohumil Černý ve své studii *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, mnohé dokumenty o Ústředně nacisté roku 1945 zničili nebo si je odvezli s sebou při útěku.²¹

Jednou takovou dochovanou archiválií je dokument z 25. února 1941, který ve čtyřech bodech popisuje činnosti spojené se záležitostmi personálu. Oddělení tak mělo na starosti správu spisů svých zaměstnanců Ústředny a také Vystěhovalckého fondu. Ten je rovněž zmíněn ve třetím bodě, kde je zdůrazněna správa personálních záležitostí v dalších úsecích fondu. Důležitá je i korespondence s Říšskou centrálou pro židovské vystěhovalce v Berlíně, dále s velitelem Bezpečnostní policie a Bezpečnostní služby v Praze a vedoucím úsekem posledně jmenované služby.²²

Celé oddělení bylo rozděleno do třech sekcí označovaných římskými číslicemi. Důležité, a to také dokument z února 1941 zdůrazňuje, bylo dodržování pracovních či

---

²⁰ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-4, kart. 283.

²¹ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 55.

²² Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-10, kart. 283, 25. 2. 1941.

služebních postupů. Podle nich byly jednotlivé dokumenty postupovány po opatření podpisů, razítek či přezkoušení vyšším úsekům od římské III k I.²³

Mezi každodenní činnosti III. úseku (dokument nám poskytuje informace právě o této sekci) patřilo vyhotovení seznamu nepřítomných na základě denního hlášení společně s vypracováním kopie pro vyšší úseky oddělení. Dále se jednalo o přezkoušení přístrojů zaznamenávající začátek a konec pracovní doby. Docházkové hodiny či lidově *píchačky* tak vytvářely data, která se pak zanášela do pro takové účely vytvořené knihy. Mezi další činnosti patřilo vyřizování pošty a zaznamenávání veškerých přímých i telefonických hovorů včetně dalšího postoupení vyšším orgánům.²⁴

Oddělení se zabývalo také záležitostmi Židů, tedy konkrétně propustkami pro židovské obyvatelstvo a přidělenými spisy Židů.²⁵ V prvním případě se jednalo o ověření podaných žádostí a podkladů pro krátkodobé vycestování z Protektorátu. Vyžádání si vystavení propustky pak probíhalo na služebnách státní policie. V případě druhém pak docházelo k vypracování spisů všeho druhu.²⁶

Jelikož oddělení zajišťovalo personální záležitosti, je namístě nyní uvést důležitá jména, která jsou také neodmyslitelně spjata s vídeňskou Ústřednou. Zřejmá je zde vzájemná propojenost mezi oběma organizacemi, proto musíme nejdříve věnovat pozornost počátkům ve Vídni. Od podzimu 1938 se počet lidí v rakouské Ústředně pravidelně zvyšoval, především z důvodu poptávky po zaměstnancích v kancelářích, po strážích a důstojnících. Od léta 1939 zde navíc docházelo k odlivu pracovníků, který byl způsoben modelovým charakterem organizace. Do nově vznikajících institucí v Berlíně a Praze tak byli posíláni zaměstnanci dosud pracující v rakouské metropoli. Většinou zde platilo, že lidé v Eichmannově okruhu, kteří pracovali na nižších postech, se dostávali na pomyslném kariérním žebříčku výše a na jejich místo pak nastupovala nová pracovní síla. Vídeňská Ústředna tak byla považována za jakýsi předstupeň či školicí místo pro ty, kteří byli později vysláni do zahraničí.²⁷

Nově získaní zaměstnanci pocházející z Rakouska neměli téměř žádné předchozí zkušenosti s vedením či správou v určité instituci, taktéž nebyli před rokem 1938 členy

---

²³ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-10, kart. 283, 25. 2. 1941.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ SAFRIAN, H., *Eichmann und seine Gehilfen*, s. 49.

policie ani Bezpečnostní služby. Pouze část z nich byla ve zmíněném období v SS. Jelikož v letech 1933 až 1938 byla v Rakousku činnost nacionálně socialistické strany zakázána, vystupovali její členové v ilegalitě. Je tedy zřejmé, že po *anšlusu Rakouska* očekávali právě tito lidé od nového režimu nějakou odměnu, která jim byla v průběhu dalších let poskytnuta v podobě podílení se na arizaci židovského majetku či účasti ve službách strany, obce nebo státu.²⁸ Jejich činnost však nebyla kladně hodnocena, jelikož výkony mnohých neodpovídali jejich požadavkům. Zájem byl samozřejmě o vysoce ohodnocená místa, na něž ale dotyční neměli požadované znalosti. Mnohdy se u nich projevovaly i sklony k velikášství.²⁹

Zdá se, že podobná situace panovala i ve vídeňské Ústředně. Pokud bychom měli nějak charakterizovat zaměstnance v této organizaci, došli bychom k výsledku, že všichni patřili ke stejné věkové skupině, konkrétně v rozmezí dvaceti pěti až třiceti let, a pocházeli z Rakouska.³⁰ Dalším pojítkem je například to, že převážná většina členů přišla ve třicátých letech z různých důvodů o své zaměstnání, což je nakonec vedlo buď k životu bez stálé práce, nebo k odchodu do Říše. Po *anšlusu Rakouska* nikdo z nich nevykonával práci, kterou dříve zastávali, a snažili se najít jiná zaměstnání ve veřejných službách či ve straně.³¹ Dané skutečnosti si lze potvrdit seznámením se s životy hlavních tváří Ústředí.

Adolf Eichmann byl jistě zásadní osobností obou ústředí. V srpnu roku 1938, tedy v době po připojení Rakouska k Německu, se mu podařilo založit Ústřednu pro židovské vystěhovalce ve Vídni, která se později stala vzorem pro Říšskou centrálu pro vystěhovávání Židů v Berlíně a také novou Ústřednu v Praze. Od roku 1940 zastával také čelní funkci v židovských záležitostech v RSHA.³²

Dalším mužem, jehož jméno se rovněž zapsalo nesmazatelně do historie obou Ústředí, byl *SS-Brigadeführer* a generálmajor policie Walter Stahlecker. Tento právník původem ze Sternenfelsu vstoupil roku 1921 do národně socialistické strany, čímž si zajistil poměrně rychlý kariérní postup. S českými zeměmi je spjat v období již probíhající války, kdy zastával funkci velitele Bezpečnostní služby a policie. Odtud byl však převelen do Norska.³³ Od června 1941 se jako velitel jednotky nasazení skupiny A (*Einsatzgruppe*

---

²⁸ SAFRIAN, H., *Eichmann und seine Gehilfen*, s. 49.

²⁹ Tamtéž, s. 50.

³⁰ Tamtéž.

³¹ SAFRIAN, H., *Eichmann und seine Gehilfen*, s. 51.

³² KLEE, E., *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, s. 129–130.

³³ Tamtéž, s. 595.

A), jež působila v oblasti baltských států a Leningradu, podílel na masakrech Židů v Litvě. Jeho činy však nezůstaly bez povšimnutí u sovětských partyzánů,³⁴ kteří ho během střetu v březnu 1942 zabili.³⁵

Oba již zmínění představitelé se snažili vídeňský úspěch zopakovat znovu i v Praze, takže při vzniku Ústředny v české metropoli sehráli nemalou roli. Spolupráce a vzájemné dobré vztahy nakonec vedly ke kýženému výsledku.³⁶ Jak sám Eichmann jednou poznamenal, k doktoru Stahleckerovi ho pojil vřelý vztah, který mnohdy přecházel ze sféry pracovní do soukromé.³⁷ Eichmannův blízký spolupracovník se pak na základě Neurathova nařízení z 15. července 1939 stal vedoucím celé pražské Ústředny.³⁸

Další osobností neodmyslitelně spjatou s Ústřednou pro židovské vystěhovalectví v Praze a dle mého názoru snad i nejdůležitější byl Hans Günther. Podobně jako jeho otec se stal obchodníkem, v pozdějších letech odkazoval rovněž na své účetnické znalosti. Roku 1928 vstoupil do SA, o rok později do NSDAP. Léta 1934 až 1935 však prožil jako nezaměstnaný.³⁹ Jeho vzestup započal vstupem do tajné státní policie v Erfurtu. Na základě hodnocení vyhotoveném pracovníkem Bezpečnostní služby se dozvídáme, že Hans Günther byl čestný, statečný a věrný, s otevřenou povahou, odhodlanou vůlí a pevnými zásadami. Disponoval jasnou schopností úsudku, dobrou znalostí lidí a schopností rychlé reakce. Jeho vystupování je popisováno jako jisté a rozhodné, chování bezvadné. Zmíněný je také jeho prostý a skromný způsob života s přiměřeným užíváním alkoholu a nikotinu. Hodnocení bylo nakonec postoupeno do dalších rukou a následně vedlo k úspěšnému přijetí do SS v červenci roku 1937.⁴⁰

Od 10. července 1938 byl zaměstnán v Ústředně pro židovské vystěhovalectví ve Vídni.⁴¹ Později byl převelen do Protektorátu, kde převzal po Stahleckerovi vedení pražské Ústředny, v jejíž čele stál nakonec až do konce války roku 1945.⁴²

Z dokumentu popisujícího personální složení pražské Ústředny z 1. března 1941 se dozvídáme, že ve vůdčím oddělení (*Dienstleitung*), o němž ještě bude níže zmíněno, se

---

³⁴ KLEE, E., *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, s. 595.

³⁵ WILDT, M., *Generation des Unbedingten*, s. 470.

³⁶ POTTHAST, J. B., *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag*, s. 66.

³⁷ Tamtéž, s. 66–67.

³⁸ Tamtéž, s. 67.

³⁹ Tamtéž, s. 77.

⁴⁰ Tamtéž, s. 78.

⁴¹ Tamtéž, s. 78.

⁴² KLEE, E., *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, s. 209.

kromě Hanse Günthera nacházeli také *SS-Sturmm.* Schlederer, Dr. Pittasch, slečna Kreger a paní Poser.⁴³ Dle mého názoru však seznam není kompletní a samotné oddělení jistě zahrnovalo více lidí. V oddělení *Dienstführung* se objevují jména jako *SS-Untersturmführer* Rahm, *SS-Hauptscharführer* Aschenbrenner, *SS-Oberscharführer* Hofleitner, *SS-Rottenführer* Neuber, *SS-Bewerber* Moser a dále slečny Pibl a Heinze.⁴⁴ Některé z nich, především ve spojitosti s pražskou Ústřednou, bych nyní rád představil.

Karl Rahm je považován za blízkého spolupracovníka Hanse Günthera a také za jeho zástupce.⁴⁵ Již jako mladý vstoupil do sociálně demokratické strany dělnické, v jejíchž spolicích byl velmi aktivní. Od dubna roku 1933 se stal nezaměstnaným. Tehdy v Rakousku zakázaná NSDAP mu však přislíbila novou práci, což bylo důvodem jeho odluky s levicově politickými kolegy. Již roku 1935 mohl znovu pracovat jako strojník. V nadcházejících letech pak vstoupil do SS a po *anšlusu Rakouska* se dokonce pokoušel vstoupit do kriminální policie ve Vídni, kterou ale přijat nebyl z důvodu nevyhovujícího věku. U Bezpečnostní policie byl však již úspěšný a díky tomu byl od února roku 1939 zaměstnán ve vídeňské Ústředně pro židovské vystěhovalectví.⁴⁶

Poněkud značné nepříjemnosti mu přineslo udání jeho zaměstnance na bratra Franze a jeho ženu, kteří byli v prosinci z důvodu jejich opoziční činnosti zatčeni a odsouzeni k osmi letům vězení. Rahm se po obvinění svých rodinných příslušníků taktéž nacházel v ohrožení, proto byl těmito okolnostmi nucen se činně zapojovat do nacionálně socialistických aktivit, aby tak zdůraznil svůj opačný postoj.

V říjnu 1940 byl Karl Rahm převelen z vídeňské Ústředny do Prahy, kde žil poněkud v ústraní. Vztah s Hansem Güntherem byl z důvodu aféry jeho bratra poněkud vlašný.⁴⁷

Potthast kromě Rahmova života zmiňuje i jeho úkoly v pražské Ústředně. Mezi ně patřilo vedení personálních a domácích záležitostí, stál tak v čele oddělení *Dienstführung*. Dále vedl protiletdeckou obranu, cenzuru Židovských listů a také záležitosti kolem Židovského muzea v Praze. Samotní pracovníci muzea Rahma popisovali jako primitivního a nebezpečného člověka, který často přicházel na kontrolu v podnapilém stavu. Celkem překvapivě byl roku 1944 Eichmannem a Güntherem ještě pověřen velením

---

⁴³ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-10, kart. 283, Personalstand vom 1. März 1941.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ POTTHAST, J. B., *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag*, s. 82.

⁴⁶ Tamtéž, s. 83.

⁴⁷ Tamtéž, s. 83–84.

Terezína. Právě Karl Rahm byl odpovědný za zkrášlující práce pro mezinárodní kontroly či za nechvalně známý film.⁴⁸ Důležité je také zmínit, že mu nebyly cizí brutálnosti a násilnosti. Na základě svědectví se také dozvídáme o jeho krutostech, například během svého působení v Praze vyhazoval Židy z jejich bytů a následně je okrádal.⁴⁹

Poměrně málo informací se nám dochovalo o již zmíněném Walterovi Aschenbrennerovi původem rovněž z Rakouska. Tento bojovník národně socialistického hnutí sám hrdě popisoval pravidelná (nejspíše stranická) večerní školení v jeho bytě v době zákazu rakouské NSDAP.⁵⁰ Jako člen teroristické skupiny se podílel na četných výtržnostech. Na začátku roku 1941 se stal úředníkem na personálním oddělení Ústředny v Praze. Velitel Günther chválil jeho pracovitost, nicméně pro větší úkoly prý vhodný nebyl.⁵¹

Dokument o personálním stavu pražské Ústředny vyjmenovává další osoby v jednotlivých odděleních. Oddělení příjmu a výdejů písemností (*Dokumenten Annahme und Ausgabe*) vedl *SS-Hauptscharführer* Fidler, oddělení cestovních povolení (*Reisegenehmigungen*) *SS-Mann* Nechwatal a úsek správy (*Verwaltung*) zase *SS-Hauptscharführer* Buchholz. V seznamu posledně jmenovaného oddělení se ještě nacházejí jména jako Zeugswetter, *SS-Mann* Kaszay, slečna Zartner a paní Zayc.⁵²

Jak již bylo řečeno, Richard Buchholz vedl v pražské Ústředně oddělení správy (*Verwaltung*). Tento syn úředníka drah se narodil v rakouském Obersdorfu. V červenci roku 1939 byl požádán o výstavbu správního úseku Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze, kde zůstal v čelním postavení až do konce války. Od června 1941 byl také aktivní ve správních záležitostech Vystěhovaleckého fondu. Ceněn byl obzvláště za zhodnocení a následnou evidenci hodnoty a výši židovského majetku po vyhnaných Židech. Právě takové oddělení (*Verwertung jüdischer Vermögenswerte*) od února 1944 vedl společně s úsekem kontroly a revize. Později také spravoval rozpočet Terezína, což souviselo s jeho četnými návštěvami.⁵³

---

⁴⁸ POTTHAST, J. B., *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag*, s. 84.

⁴⁹ Tamtéž, s. 84.

⁵⁰ Tamtéž, s. 85–86.

⁵¹ Tamtéž, s. 86.

⁵² Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-10, kart. 283, Personalstand vom 1. März 1941.

⁵³ POTTHAST, J. B., *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag*, s. 84–85.

Dokument dále vyjmenovává zaměstnance právního oddělení (*SS-Sturmm. Dr. Schilhansl, Appelt, ...*), bytového oddělení (*SS-Untersturmführer Denk, SS-Unterscharführer Burkowski, SS-Rottenführer Hahn*), členy stráže, Vystěhovaleckého fondu či pobočky v Brně (*SS-Untersturmführer Burger, SS-Sturmm. Brandsteidl, SS-Sturmm. Nowotny, ...*).⁵⁴ Mezi posledně jmenovanými stojí za zmínku Anton Burger, který v rámci Ústředny vyřizoval účetnictví a pronájem dříve židovských nemovitostí. Vzhledem k jeho činnosti byl později pověřen vybudováním a vedením brněnské pobočky. Právě v Brně pak zřejmě spravoval domy pro účely Vystěhovaleckého fondu. Později se zde také zabýval sestavováním transportů.⁵⁵ V letech 1943–1944 byl velitelem terezínského ghetta.⁵⁶

Jelikož písemnost popisuje stav z března roku 1941, nejsou zde zmíněna jména, která hrála důležitou roli v počátcích pražské Ústředny. Většinou byli tito lidé po nedlouhé době znovu převeleni jinam, nejčastěji do Německa. Jedná se například o Franze Stuschku a Franze Novaka. Pro posledně jmenovaného zaměstnance vídeňské Ústředny byla Praha pouhou mezistanicí na cestě do Berlína.⁵⁷

2.2.2 Dienstleitung

Z fondu Okupačních vězeňských spisů se nám příliš o tomto oddělení nedochovalo. Nicméně na základě spisových plánů můžeme rekonstruovat kontakty s jinými organizacemi či úřady a zjistit tak, co bylo náplní práce celého oddělení.

Spisový plán pražské Ústředny začíná korespondencí s Židy. Následuje politická policie a jednotlivé úřadovny v Praze, Brně, Moravské Ostravě a dalších českých městech. Vzájemný kontakt probíhal také s Eichmannovým referátem v Berlíně, šéfem Bezpečnostní policie a velitelem policie v Německu. Korespondence byla vedena rovněž s dalšími Ústřednami pro židovské vystěhovalectví, a to v Berlíně, Vídni, Moravské Ostravě, Katovicích, dále s pobočkou v Brně. Ze spisu si můžeme odvodit i účast Ústředny na vyhánění Židů během tzv. Akce Nisko.⁵⁸

---

⁵⁴ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-10, kart. 283, Personalstand vom 1. März 1941.

⁵⁵ ANDERL, G., *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*, s. 120.

⁵⁶ KLEE, E., *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, s. 86.

⁵⁷ ANDERL, G., *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*, s. 119–120.

⁵⁸ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-8, kart. 283, Aktenplan.

Spisový plán v sobě uchoval dále zákony, nařízení, výnosy, kontakt byl veden s četnými úřady, protektorátní a vídeňskou policií, jednotlivými *oberlandráty*, českou metropolí či ministerstvem financí. Zájem byl také o tisk a celkovou statistiku. Záznamy o číslech vystěhovaných se vypracovávaly po týdnech, zároveň bylo nutné mít přehled o stavu majetku Ústředny a Vystěhovaleckého fondu.⁵⁹

2.2.3 Verwaltung

Oddělení správy se zabývalo různými oblastmi činnosti. Věnovalo se vedením kasy, mzdovým účetnictvím, správou věcí či materiálu, domů a přeškolovacích zařízení.

V prvním případě měli zaměstnanci starající se o pokladnu na starosti příjem poplatků, jejich zaúčtování a následné převedení částky. Placení všech účtů, vedení knihy se záznamy příjmů a výdajů určitých částek, výpočet a předepsání výše nájmu dle odhadu či ocenění, to vše rovněž spadalo do jejich kompetencí. Finanční záležitosti bylo nutné také řešit u svých poboček. Pokladna také hrála svoji roli při vyplácení nákladů na cestování a stěhování. Nakonec se vše muselo zdokumentovat a zapsat, nutné bylo i vypracování týdenních zpráv, celkových přehledů a grafů.

Účetnictví mělo na starosti vypočítání a vyplácení mzdy zaměstnancům Ústředny a rovněž převedení odvodů ze mzdy na příslušnou úřadovnu. Dále se kromě stavebního stavu domů nebo uzavírání nájemních smluv oddělení správy zabývalo také obstaráváním a výdejem potravinových lístků či lístků na oblečení.⁶⁰

Pracovníci se rovněž zabývali příjmem částek, které byly následně převedeny do pokladny poplatků (*Umlagekasse*). Židé určené k vystěhování byli povinni zaplatit určitou předepsanou výši poplatku, která měla být vyrovnána samotným žadatelem či bankou.

Jak si můžeme výše povšimnout, převážná část činností tohoto oddělení spočívala ve správě financí a účtů. Z dokumentů, které popisují další sekce celého správního oddělení, se dovídáme o zpracovávání zpráv celkového majetku Ústředny. Docházelo rovněž ke

---

⁵⁹ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-8, kart. 283, Aktenplan.

⁶⁰ Tamtéž, sign. 101-662-11, kart. 283, Tätigkeitsbericht der Verwaltung der Zentralstelle für jüdische Auswanderung Prag.

kontrole účtů Židovské náboženské obce v Praze (v tomto případě účet poštovní spořitelny).⁶¹

S financemi souvisí i vyplácení měsíčních mezd jednotlivým pracovníkům Ústředny, jejichž spisy si organizace podrobně vedla. Dokument z 25. února 1941 vypočítává členy všech služeben, načež dochází k číslu 48 zaměstnanců. Výše vyplácené mzdy se řídila dle pokynů velitelského oddělení (*Dienstleitung*). Odvody z platu jsou pak přepočítávány na základě tabulek a přepočtů. Po vypočítání celkové výše platu včetně zvláštních příplatků pro zaměstnance pražské Ústředny (a rovněž pro české zástupce) byl následně vystaven seznam (*Münzliste*), na základě něhož došlo k vyzvednutí požadované částky u vedoucího oddělení správy. V případě poboček byly obnosy zasílány poštou.⁶²

2.2.4 Dokumenten-Annahme, Dokumenten-Ausgabe

Zatímco doposud jsme se zabývali především vlastním chodem pražské Ústředny, vedením, správou a vlastními záležitostmi, nyní přecházíme k oddělením, jejichž činnost již ovlivňovala samotné židovské žadatele o vystěhování. Práce zaměstnanců těchto úseků nám ukazuje samotný proces celého vystěhovávání. Celá doposud byrokratická a nehybná organizace se nám tak představuje takřikajíc v chodu.

Právě proto se v nadcházejícím popisu obou oddělení zaměřím spíše na průběh či lépe řečeno na aktivní chod než na popis nebo funkci daného úseku.

2.2.4.1 Dokumenten-Annahme

Nejprve je nutné si říci, že oddělení příjmu dokumentů sloužilo pro potřeby žadatelů. Oddělení tedy poskytovalo prostřednictvím podatelny všechny papíry, které Židé potřebovali v případě vystěhování. Na celém procesu se pak podíleli němečtí úředníci společně s úředníky protektorátní vlády, kteří se zabývali obstaráváním či kontrolou vystěhovaleckých papírů.⁶³

---

⁶¹ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-11, kart. 283, Tätigkeit des Sachbearbeiters IV/1.

⁶² Tamtéž, Arbeitsvorgang bei IV/2.

⁶³ Tamtéž, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

Každý Žid, který chtěl vycestovat, obdržel od Židovské náboženské obce v Praze desky (tzv. *Mappe*) se všemi žádostmi pro dosažení vystěhovaleckých dokladů a dále dotazník.⁶⁴ Dotazník (*Fragebogen*) byl určen pro každou osobu zvlášť a to i pro děti mladší čtrnácti let. Hlava rodiny ho pak byla povinna osobně odevzdat na Ústředně, jejíž úřední hodiny (ve všední dny od osmi do patnácti hodin) byly na dotazníku uvedeny. Co takový dotazník obsahoval? Kromě základních údajů (jméno, povolání, bydliště, den a místo narození nebo náboženství) musel žadatel vyplnit informace ohledně posledního vystavení cestovního dokladu či podání žádosti o jeho vystavení. Nechyběly ani typické kolonky s popisem vnějšího vzhledu (postava, obličej, oči, vlasy, ústa, nos). Dokument se dále tázal na bližší údaje o pobytu v Praze a řádném bydlišti, na případnou trestní minulost a zdravotní stav. Následovaly otázky ohledně vystěhovalectví (cíl a pravděpodobná doba vystěhování, počet osob, vystěhovaní příbuzní). Důležité bylo rovněž zjistit, zda existují nějaké kontakty se zemí, kam chtěl dotyčný vycestovat, čímž by se proces mohl urychlit a zjednodušit. Žadatel vyplnil i otázky ohledně jeho příjmů, placení daní či majetkových záležitostí. Posledně jmenované oblasti byla věnována poměrně velká pozornost, jelikož bylo nutné zaznamenat současnou výši majetku v hotovosti, uložené peníze na účtu u konkrétní banky nebo uvést cenné papíry. K vystěhování však nebyly určeny pouze osoby, ale také věci, jejichž uvedení bylo taktéž nutno zapsat. Jednalo se především o bytové zařízení, předměty osobní potřeby, náradí, umělecké předměty či šperky. Nakonec bylo důležité potvrdit žadatelův židovský původ a vše stvrdit datem a podpisem.⁶⁵

Po vyplnění dotazníku směřoval žadatel k jednotlivým přepážkám. Těchto jedenáct přepážek sloužilo především k urychlení celého vystěhovaleckého procesu a všichni Židé jimi museli postupně projít. Na první přepážce došlo k předání kompletně vyplněných desek s písemnostmi úředníkovi vládní policie, který vedle dotazníku překontroloval ještě další dokumenty (rodný a domovský list žadatele, přihlašovací lístek, průkaz totožnosti či občanskou legitimaci). V případě, že úředník zhodnotil veškeré spisy včetně dotazníku za správné, obdržel Žid další obálku, jež byla opatřena číslem a jménem jedince. Poté směřoval s obálkou obsahující další písemnosti ke druhé přepážce.⁶⁶

---

⁶⁴ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

⁶⁵ Tamtéž, sign. 101-662-6, kart. 283, Dotazník pro židovské vystěhovalce.

⁶⁶ Tamtéž, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

Zde vyjmul taktéž úředník vládní policie žádost o potvrzení bydliště a předal o něco lehčí obálku na další přepážku.⁶⁷ Žádost (tzv. *Gesuch*) obsahovala základní informace o žadateli, jeho bydlišti a také určení důvodu jeho požadavku o potvrzení bydliště. Zajímavá je zmínka o zaplacené dávce za úřední výkon, kterou byl jistě každý Žid povinen zaplatit.⁶⁸ Vyřízení potvrzení pak putovalo veliteli Fidlerovi.⁶⁹

Činnost třetí přepážky označuje Bohumil Černý jako osvědčení o zachovalosti.⁷⁰ Úředník odebral z obálky další žádost, tentokrát o vystavení posudku.⁷¹ Ono tzv. vysvědčení zachovalosti (*Leumundszeugnis*)⁷² pak poskytlo Policejní ředitelství v Praze, které nakonec mohlo potvrdit, že na žadatele „nevyšlo najevo nic úhonného“.⁷³

Čtvrtá přepážka se zabývala cestovními doklady. Úředník tentokrát převzal z obálky žádost o vystavení pasů a víz. Zpracování požadavku se týkalo pouze těch jedinců, jejichž pas byl již neplatný (v takovém případě musel svůj cestovní doklad právě zde odevzdat) nebo těch, kteří nebyli vlastníky takového dokumentu. V opačném případě se buď žádalo o pouhé prodloužení brzy neplatného pasu, nebo se celý proces týkal pouze vystavení víz, neboť cestovní pasy byly v pořádku. Žid byl také povinen uhradit tři říšské marky za nový pas a osm marek za vízum.⁷⁴ V přepočtu na tehdejší nevýhodný kurz se tak dostáváme ke třiceti a osmdesáti protektorátním korunám. Druhého dne pak kurýr odevzdal na *oberlandrátu* veškerá potvrzení a poplatky. Z pasového oddělení pak putoval zpět s již podepsanými pasy a vízy.⁷⁵

U přepážky číslo pět se prověřovali písemnosti úředníkem magistrátu. Na základě prověření místa bydliště se dále zjišťovalo, zdali žadatel zaplatil veškeré obecní poplatky či částky za světlo, plyn, vodu apod.⁷⁶ Od magistrátu se tak vyžadovalo osvědčení, že dotyčný nic dané obci nedlužil, rovněž bylo očekáváno doporučení na vycestování. Židé museli vyplnit pár otázek týkající se vlastnictví domu či pozemku, podnikatelské činnosti s

---

⁶⁷ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

⁶⁸ Tamtéž, Žádost.

⁶⁹ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 66.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

⁷² Tamtéž, Policejnímu ředitelství v Praze.

⁷³ Tamtéž, Vysvědčení.

⁷⁴ Tamtéž, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

⁷⁵ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 66.

⁷⁶ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

uvedením konkrétní firmy či podniku.⁷⁷ Nakonec magistrát vyhotovil potvrzení, ve kterém prokázal, že jedinec dané obci nic nedlužil, čímž zároveň zmínil kladné stanovisko k jeho vystěhování.⁷⁸

Židé se poté obraceli na zástupce finančního úřadu, který na šesté přepážce vyhotovoval potvrzení o daňové bezúhonnosti.⁷⁹ Následovala další návštěva, tentokrát se zástupcem Ministerstva sociální péče, který pro své ministerstvo převzal a vyplnil kartotéční lístek. Taková evidence však byla povinná pouze pro vycestování do Spojených států, neboť židovská migrační vlna z Evropy byla Američany omezena stanovenými kvótami. Ministerstvo sociální péče bylo proto povinno vést evidenci všech vystěhovalců a zároveň hlídat nepřekročení přistěhovaleckých kvót.⁸⁰

U osmé přepážky kontroloval „zástupce komanda pro ochranu devizového hospodářství“ soupis žadatelova jmění. Pokud došlo k nějakým nesrovnalostem, byl dotyčný předvolán před samotné komando.⁸¹ Následoval zástupce revizního oddělení ministerstva financí, který převzal žádost o povolení exportu věcí. Na základě přepočtu se pak stanovila konkrétní částka k uhrazení.⁸²

U desáté přepážky se Židé dostali do kontaktu s tajnou státní policií, která zde vystavovala propouštěcí listy (*Durchlaßschein*). Zástupci policie po předložení žádosti a červené karty, jež sloužila pro účely evidence vystěhovalců gestapem, prozkoumali knihu stíhaných a pronásledovaných osob. V případě, že se dotyčný Žid na seznamu nenacházel, obdržel od úředníků propustku, která ho opravňovala k překročení hranic Protektorátu Čechy a Morava.⁸³ Černý k tomu dodává, že k pasu byla ještě policií připsána informace o jednosměrné platnosti. Cestovní dokument se tak omezoval pouze na překročení protektorátních hranic, na případný návrat se již však nevztahoval.⁸⁴

Celý proces byl poté ukončen u jedenácté přepážky, jež byla obsluhována zaměstnancem pražské Ústředny. Zde byly Židům zpětně odevzdány veškeré již nepotřebné dokumenty a doklady, úředník si ponechal pouze dotazník se třemi

---

⁷⁷ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Příloha k žádosti za povolení k vystěhování se.

⁷⁸ Tamtéž, Potvrzení.

⁷⁹ Tamtéž, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 66.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

⁸⁴ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 67.

fotografiemi, životopis, majetkové přiznání a Židovskou náboženskou obcí v Praze vyhotovený dokument o převodu poplatku za vystěhování. Následně Židé obdrželi jako potvrzení, že odevzdali desky s písemnostmi týkající se vystěhování (*Mappe*), červený kupon, na kterém bylo uvedeno jejich jméno a číslo podání. Kupon jim umožňoval především možnost dalšího dotázání a zjištění informací o předložených žádostech. V takovém případě bylo nutné kupon vždy předložit.⁸⁵

Pro německý správní systém je celkem příznačná celková dokumentace. Každý Žid a jeho postup v rámci celého vystěhovaleckého procesu musel být jednotlivými úředníky dokumentován. Byly vedeny kartotéční lístky (*Karteikarte*) se jmény, daty narození, adresami či vstupními daty. Po vyřízení všech povinných kroků u jednotlivých přepážek se nashromážděné materiály zkontrolovaly a poté uložily do obálek. Přísně se také dbalo na trestní bezúhonnost jednotlivých žadatelů. Pokud byl jedinec trestně stíhán, byl celý proces pozastaven a uložen do obálky s označením *gesperrt*. V takovém stavu byl ponechán až do doby, než Ústředna obdržela písemné sdělení, že proti vystěhování žadatele neexistují již žádné námitky.⁸⁶

Ústředna rovněž počítala s nemožností včasného odchodu ze země. Židé, kteří se nemohli do konkrétního data vystěhovat, se museli znovu zastavit na oddělení *Dokumenten-Annahme*, kde jim po kontrole bylo umožněno prodloužení termínu.⁸⁷ Takový krok byl pro ně nutný, jelikož jim za nevystěhování hrozily tresty. Nejprve byl dotyčný převezen do speciálního židovského tábora, odkud mohl být dále deportován do klasických koncentračních táborů.⁸⁸

2.2.4.2 Dokumenten-Ausgabe

O pracovní činnosti výdejny dokumentů (*Dokumenten-Ausgabestelle*) se dozvídáme ze spisu z 5. března 1941. Pro urychlení celého vystěhovaleckého procesu bylo oddělení

---

⁸⁵ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang bei der Dokumenten-Annahmestelle.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ MILOTOVÁ, J., *Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze*, s. 19.

rovněž rozděleno do jednotlivých přepážek. Vybudovány tak byly čtyři pracovní sekce, na které se židovští žadatelé obraceli.⁸⁹

Na první přepážce odevzdal jedinec svůj červený kupon s vlastním číslem. Na základě něho pak úředník vyhledal potřebnou obálku. Poté nechal žadatele podepsat poplatkový lístek, který byl rovněž opatřen konkrétním číslem jedince. Židé následně postupovali k přepážce druhé, kde uhradili vystěhovalecký poplatek (*Auswanderungsumlage*) a kde následně obdrželi stvrzenku za platbu. Ta byla u následující přepážky připevněna k dotazníku. Zde také došlo k předání důležitých dokumentů, tedy doložení bydlení (*Wohnungsnachweis*), výpis z trestního rejstříku (*das polizeiliche Führungszeugnis*), potvrzení o daňové bezúhonnosti (*die steuerliche Unbedenklichkeitsbescheinigung*) a povolení k převozu věcí a předmětů (*die Umzugsgutbewilligung*). U čtvrté přepážky obdrželi židovští žadatelé cestovní pas a propouštěcí list. V případě, že byl vydán pas zcela nový, musel ještě Žid jeho vydání stvrdit podpisem.⁹⁰

Celý proces na Ústředně pro židovské vystěhovalectví byl následně ukončen. Nyní již záleželo pouze na jedinci, kdy zemi opustí. Dokument ještě zmiňuje, že Židé mohou vycestovat, jakmile jim to cestovní možnosti dovolí.⁹¹ Tuto poznámku však nepovažuji za zcela pravdivou vzhledem k předchozímu vylíčení situace.

Zajímavé je také sledovat vystěhovalecký proces z pohledu Židovské náboženské obce v Praze, která zde hrála také důležitou roli. Ústředna i obec musely mezi sebou komunikovat a vzájemně se na celkovém vystěhování židovského obyvatelstva doplňovat. Dokument o činnosti obce z let 1939–1942 obsahuje mimo jiné grafické znázornění celého průběhu vystěhování (*Abfertigungsvorgang für auswandernde Juden*), zároveň je zde zachycen podíl obce na celé akci. Pokud si ho postupně rozebereme, zjistíme, že první kroky žadatelů vedly právě k židovské obci. Zde byl jedinec informován o celé záležitosti a celkově připravován (přeškolení, předávání majetku do rukou *treuhänderů*), také mu byl předán dotazník. Nutné bylo i potvrzení o židovském původu. Následovaly obchůzky po lékařích, na magistrátu, policii či finančním ředitelství. Židovská náboženská obec zajišťovala také přípravné kroky před vstupem do Ústředny (vyměření

---

⁸⁹ Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-6, kart. 283, Arbeitsvorgang in der Dokumenten-Ausgabestelle.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

celkové výše poplatků, kontroly a přezkoušení). Poté byla žádost vyřizována Ústřednou. Odtud ještě Židé směřovali do Národní banky pro schválení jízdních dokumentů. Po prohlídce vystěhovaného majetku a policejním odhlášení mohli konečně vycestovat.⁹²

Z četných výpovědí židovských vystěhovalců se dozvídáme o nepříjemnostech a násilnostech, které panovaly v průběhu celého procesu na vídeňské i pražské Ústředně. Co se týče prvně jmenovaného, nebylo se samotnými žadateli o vystěhování v žádném případě jednáno slušně. Vše probíhalo v naprostém spěchu, žádanky byly posílány jednotlivým úředníkům jako na běžícím páse a celkové odbývání bylo běžným jevem.⁹³ Na základě paměti byli oběti šikanováni a týráni.⁹⁴ Celkový postup je zajímavě popsán autorem knihy *Eichmann und seine Gehilfen*, který právě zmiňuje, že se žadatelé museli v noci nejdříve přihlásit, aby se následujícího rána vůbec mohli dostavit, až o půl osmé otevře Ústředna ve Vídni své dveře.⁹⁵ Uvnitř bývalého paláce Rothschildů se řadili muži a ženy u přepážky židovské obce ke kontrole veškerých dokumentů. Následně se předstupovalo před samotné úředníky Ústředny, kde docházelo doslova k olupování a vydírání obětí. Židé byli nuceni zaplatit různé typy daní za svůj odjezd, běžné byly i úplatky. Výše veškerých poplatků byla tak vysoká, že žadatelé odcházeli z Ústředny prakticky ožebračeni.⁹⁶

Židé byli během celého procesu ponižováni a uráženi. Stávalo se také, že vybraní jedinci byli posíláni do speciálních místností, kde docházelo k výsledkům, týrání a sebeobviňování. Jedním z mnoha příkladů může být výpověď muže, jenž popsal, že správnou odpovědí na otázku totožnosti bylo pouze „židovský podvodník a darebák“.⁹⁷

Zcela stejné chování vůči Židům probíhalo i v Praze. Černý udává jako příklad ostravského advokáta Märze, který popsal šikanování, ponižování a bití nacistickými dozorci. Mimo jiné si mezi sebe zvali židovské právníky, kterým pak poručili nahlas vykřikovat: „byl jsem židovský advokát, zloděj a podvodník“.⁹⁸ Celý proces na Ústředně trval čtyři až pět hodin a přibližně po čtyřech týdnech byl Žid povinen se informovat o

---

⁹² Archiv Židovského muzea v Praze, Židovská náboženská obec v Praze za okupace, inv. č. 6, Židovská náboženská obec v Praze 15. 3. 1939–1. 10. 1942, s. 29–30. Dostupné na: http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/141744.

⁹³ SAFRIAN, H., *Eichmann und seine Gehilfen*, s. 43.

⁹⁴ Tamtéž, s. 44.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Tamtéž, s. 44–45.

⁹⁷ Tamtéž, s. 45.

⁹⁸ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 67.

vydání propustky. K vystavení dokladu však mnohdy nedošlo, a proto musel jedinec Ústřednu navštívit znovu. Následně mu bylo oznámeno, že musí zaplatit až sto tisíc korun, které ožebračený Žid musel ještě sehnat.⁹⁹

Ponižování a nátlak na židovské žadatele potvrdil také pozdější příslušník československého letectva ve Velké Británii Jan Wiener. Poté, co odmítl zopakovat slova esesmana „moje matka je židovská svině“, byl gestapem z Ústředny vyhozen. Vystěhovat se mu však nakonec podařilo, a sice po poskytnutí úplatku.¹⁰⁰

Další známou osobností, která prošla Ústřednou v Praze, byl Bedřich Reicin, pozdější aktivní komunistický politik. I přes pronásledování a opakované výslechy gestapem mohl z protektorátu vycestovat, konkrétně do Šanghaje. Zajímavostí je, že se do čínského města nakonec nedostal, neboť svoji cestu přerušil v Sovětském svazu.¹⁰¹ Je však vysoce pravděpodobné, že tuto konečnou zastávku dopředu plánoval.

2.2.5 Wohnungsabteilung

Kromě samotného vystěhování Židů musela Ústředna v Praze řešit i záležitosti majetkové. Vyhnaní Židé zde totiž většinu svého majetku museli zanechat, proto vlastnictví přecházelo do rukou různých organizací. Jednou z nich byla právě Ústředna pro židovské vystěhovalectví v Praze, konkrétně bytové oddělení. Prvním úkolem úseku bylo předání bydlení do árijských rukou. V rámci Prahy došlo k obhlédnutí konkrétního bytu a výsledek zaznamenaný do červené kartotéky, která byla předána dalším úřadům.¹⁰² Dalším úkolem poté bylo odkoupení židovského majetku, konkrétně domů, Vystěhovaleckým fondem.¹⁰³

---

⁹⁹ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 67.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 67–68.

¹⁰¹ VACEK, E., *Stručná charakteristika některých pracovníků StB a 5. oddělení ministerstva národní obrany hlavního štábu*, s. 14.

¹⁰² Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy, sign. 101-662-5, kart. 283, Arbeitsvorgang für das Sachgebiet „Wohnungsabteilung“.

¹⁰³ Tamtéž.

3 Závěr

Ústředna pro židovské vystěhovalectví zde byla představena jako dokonale fungující celek s jasně vymezeným posláním. Tak trochu se nám však vytrácí hrůznost, která celou organizaci jistě doprovázela. Židé v mnohých případech neměli na vybranou a museli svůj domov v brzké době opustit. Ať už je k tomu vedla nejistota, útlak či samotná okupační správa, museli pokaždé kanceláře pražské Ústředny navštívit a následně tak čelit urážkám, výhrůžkám a ponižování. Pokud však veškeré nepříjemnosti přečkali, mohli alespoň doufat ve zlepšení své situace. Je jasné, že počátky ve zcela jiném a mnohdy cizojazyčném prostředí nebyly jednoduché, nicméně se již nemuseli obávat vyjít ven na ulici.

Vývoj Ústředny však neustrnul pouze na vyřizování židovských žádostí na vystěhování. Roku 1940 se působnost Ústředny rozšířila na celý Protektorát Čechy a Morava, čímž se jasně potvrdilo výsadní postavení této organizace nad veškerými židovskými záležitostmi.¹⁰⁴

Tečkou za celou fází byl výnos Hlavního úřadu říšské bezpečnosti z 23. srpna 1941, kdy došlo k zamezení dalšího vystěhování Židů. S okamžitou platností tak říšský velitel SS a velitel německé policie zakázal veškeré činnosti spojené s vystěhovalectvím. Pouze ve výjimečných případech mohlo dojít u jednotlivců k povolení odejít ze země.¹⁰⁵ Celkový počet vystěhovaných Židů včetně jejich cílových zemí či oblastí je uveden v tabulkách v textové příloze na konci práce.

Dalším významným mezníkem byl srpen 1942, kdy došlo k přejmenování vystěhovalcké organizace na Ústřední úřad pro řešení židovské otázky v Čechách a na Moravě (*Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren*).¹⁰⁶ Zřejmým důvodem jsou výše popsané události, které napomohly ke změně činnosti celé instituce. Úřad se poté mimo jiné podílel na utváření a fungování ghetta Terezín, kde členové německého velitelství byli zároveň jeho zaměstnanci. Počet pracovníků Ústředny se v průběhu dalších let zvyšoval. Na základě písemností pak docházíme k více než dvěma stům zaměstnanců.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ KREJČOVÁ, H., *Židé v protektorátu*, s. 9.

¹⁰⁵ PÄTZOLD, K., *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung*, s. 306.

¹⁰⁶ PETRŮV, H., *Zákonné bezpráví*, s. 162.

¹⁰⁷ KREJČOVÁ, H., *Židé v protektorátu*, s. 9–10.

Celkem mě překvapuje, že Ústředna pro židovské vystěhovalce není u nás zcela známá, ačkoliv hrála v protektorátu nemalou roli. Dle mého názoru by lidé měli znát instituci, jež vyhnala ze země řadu našich židovských sousedů. Studium podobné problematiky nám také může pomoci hledat možnosti a východiska, která zabrání dalšímu vyhánění a případným chybám, jichž se před námi dopouštěli druzí.

4 Seznam použitých informačních zdrojů

Archivní prameny

Archiv Židovského muzea v Praze, Židovská náboženská obec v Praze za okupace, inv. č. 6, Židovská náboženská obec v Praze 15. 3. 1939 – 1. 10. 1942. Dostupné z: http://collections.jewishmuseum.cz/index.php/Detail/Object/Show/object_id/141744

Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy – AMV 101, sign. 101-662-4, kart. 283.

Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy – AMV 101, sign. 101-662-5, kart. 283.

Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy – AMV 101, sign. 101-662-6, kart. 283.

Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy – AMV 101, sign. 101-662-8, kart. 283.

Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy – AMV 101, sign. 101-662-10, kart. 283.

Národní archiv v Praze, Okupační vězeňské spisy – AMV 101, sign. 101-662-11, kart. 283.

Odborná literatura

ANDERL, Gabriele, RUPNOW, Dirk. *Die Zentralstelle für jüdische Auswanderung als Beraubungsinstitution*. München: Oldenbourg Verlag, 2004. ISBN 3-486-56784-5.

ČERNÝ, Bohumil. Emigrace Židů z českých zemí v letech 1938–1941. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1997, s. 55–71. ISBN 80-200-0615-X.

KLEE, Ernst. *Das Personenlexikon zum Dritten Reich: Wer war was vor und nach 1945*. 2. vydání. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 2003. ISBN 3-10-039309-0.

KREJČOVÁ, Helena, SVOBODOVÁ, Jana, HYNDRÁKOVÁ, Anna. Židé v protektorátu: hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942: dokumenty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. Historia nova. ISBN 80-85800-82-9.

MILOTOVÁ, Jaroslava. Ústředna pro židovské vystěhovalce v Praze: Geneze a činnost do počátku roku 1940. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, 1997, s. 10–29. ISBN 80-200-0615-X.

PÄTZOLD, Kurt. *Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung: Dokumente des faschistischen Antisemitismus 1933 bis 1942*. Leipzig: Verlag Philipp Reclam, 1983.

PETRŮV, Helena. *Zákonné bezprávi: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3.

POTTHAST, Jan Björn. *Das jüdische Zentralmuseum der SS in Prag: Gegnerforschung und Völkermord im Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2002. ISBN 3-593-37060-3.

SAFRIAN, Hans. *Eichmann und seine Gehilfen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1997. ISBN 3-596-12076-4.

VACEK, Eduard. Stručná charakteristika některých pracovníků StB a 5. oddělení ministerstva národní obrany hlavního štábu. *Historická penologie*. Praha: Kabinet dokumentace a historie VS ČR, 2004, č. 5, s. 12–16. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20140116142556/http://www.ivvs.cz/_uploaded/files/43/HP05_2004.pdf

WILDT, Michael. *Generation des Unbedingten: Das Führungskorps des Reichssicherheitsamtes*. 1. vydání. Hamburg: Hamburger Edition, 2003. 966 s. ISBN 3-930908-87-5.

5 Textová příloha

Tabulka č. 1: Přehled vystěhovaných od 15. 3. 1939 do 15. 7. 1943.¹⁰⁸

Tabulka č. 2: Přehled cílových oblastí s nejvyšším počtem dochovaných žádostí podaných u Ústředny pro židovské vystěhovalectví v Praze.¹⁰⁹

Tabulka č. 1:

Oblast	1939	1940	1941	1942	1943	Celkem
USA	1 263	156	63	–	–	1 482
Střední Amerika	512	81	78	–	–	671
Jižní Amerika	2 652	1 988	33	–	–	4 673
Afrika	132	33	2	–	–	167
Palestina	2 068	49	–	–	–	2 117
Evropa	10 940	1 154	305	273	93	12 765
Asie	1 273	2 715	54	–	–	4 042
Austrálie	176	–	–	–	–	176
	19 016	6 176	535	273	93	26 093

Tabulka č. 2:

Č.	Cílová oblast	Počet žádostí
1.	Palestina	295
2.	Velká Británie	285
3.	USA	119
4.	Peru	104
5.	Čína (Šanghaj)	102
6.	Haiti	100

¹⁰⁸ ČERNÝ, B., *Emigrace Židů z Českých zemí v letech 1938–1941*, s. 62.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 69.

Resumé

Práce se zabývá Ústřednou pro židovské vystěhovalectví v Praze, tedy nacistickou organizací, jež vystěhovávala židovské obyvatelstvo z Protektorátu Čechy a Morava. Až do roku 1941 bylo jedním z hlavních cílů nacistické protižidovské politiky vyhnat z Německa a jím ovládaných zemí co největší počet Židů. Pro takové účely vznikla ve Vídni Ústředna pro židovské vystěhovalectví, která se později stala vzorovou institucí pro stejnojmennou organizaci v Praze. Pražská Ústředna v průběhu dalších let převzala kontrolu nad celým protektorátem a veškerými židovskými záležitostmi. Má práce zpracovává blíže její vznik, cíle, strukturu a jednotlivá oddělení s čelními představiteli. Práce si rovněž klade za cíl představit čtenáři vystěhovalecký proces, v němž se projeví aktivní činnost pražské Ústředny. Poukázáno bude i na krutosti, které celou Ústřednu doprovázely. Židé zde museli čelit urážkám a ponižování. Po odchodu z Ústředny byli navíc kvůli četným poplatkům a obvyklému úplatkářství zcela ožebračeni. K získání veškerých informací jsou užity archivní dokumenty z Národního archivu a Archivu Židovského muzea v Praze. Ty jsou doplněny také českou a německojazyčnou odbornou literaturou.